

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Центр післядипломної освіти, заочного та дистанційного навчання
Кафедра практичної психології

«ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО СУЧАСНОЇ МОЛОДІ»

кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»
Василини МАЇК

Науковий керівник:
Старший викладач кафедри практичної
психології
Наталія КАЛЬКА

Рецензент:
доцент кафедри теоретичної психології,
кандидат психологічних наук
Олена ВАВРИНІВ

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
« ____ » _____ 2024 р., протокол № ____
Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент
_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів
2024

Маїк В. Дослідження образу майбутнього сучасної молоді.

У теоретичному дослідженні висвітлено психологічні механізми конструювання майбутнього у молодих людей. Особливу увагу звернено на формування індивідуального образу майбутнього у молоді, його компоненти та специфіку прояву.

У емпіричному дослідженні статистично обґрунтовано формування образу майбутнього, що базується на сприйманні часової перспективи, переживанні страхів, рівні оптимізму та загальних уявленнях про власне життя.

Ключові слова: майбутнє, образ майбутнього, часова перспектива, цінності, сенс життя, оптимізм.

Maik V. Research of the image of the future of modern youth

The theoretical study highlights the psychological mechanisms of constructing the future in young people. Particular attention is paid to the formation of an individual image of the future among young people, its components and the specifics of its manifestation.

The empirical study statistically substantiates the formation of the image of the future, which is based on the perception of the time perspective, the experience of fears, the level of optimism and general ideas about one's own life.

Key words: future, image of the future, time perspective, values, meaning of life, optimism.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО	
1.1. Історичні віхи психології конструювання образу майбутнього.....	7
1.2. Образ майбутнього, його компоненти та прояви на етапі молодості.....	12
1.3. Індивідуальний образ майбутнього у предстаників сучасної молоді.....	20
Висновки до Розділу I.....	27
Розділ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	
2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження: аналіз вибірки та методик.....	31
2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження: порівняльний та якісний аналіз.....	34
Висновки до Розділу II.....	44
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Високий темп соціальних змін у різних галузях суспільної практики, наростання кількості раніше не виникаючих, невизначених соціальних ситуацій, іншими словами, та нова соціальна реальність, яка сьогодні вже традиційно визначається як соціальна нестабільність, неминуче висувають підвищені вимоги до її суб'єкта щодо активності. Саме тому дослідження механізмів конструювання соціального світу, побудови людиною своєї соціальної та особистісної ідентичності, когнітивних механізмів, що забезпечують індивідуальні стратегії самовизначення у соціальних обставинах, що змінюються, те, що загалом можна визначити як активність особистості в процесі соціалізації, є нині значимими.

У сучасній літературі робляться спроби вивчення процесів формування образу можливого майбутнього з позицій різних підходів: феноменологічного, психоаналітичного, генетичного, соціокультурного, когнітивного та ін. Кожен з підходів пропонує свої теоретичні постулати та методологічні процедури, але жоден з них не дає можливості побудови теорії, яка адекватно б відображала багатство феноменології образу майбутнього з урахуванням його специфіки та складності.

Актуальність теми дослідження обумовлена тією обставиною, що формувати і реалізовувати образ майбутнього для молоді дуже проблематично, оскільки умови соціально-економічної кризи роблять життєві траєкторії малопередбачуваними.

На сьогоднішній день у нашій країні та у світі загалом склалася непроста соціально-економічна та культурна ситуація. Масштабність змін, прискорення темпів життя, трансформаційні процеси, що стрімко протікають, зачіпають всі сфери буття людини, що неминуче супроводжується змінами в духовній сфері суспільства, призводить до зміни сприйняття людиною часу, порушує

внутрішню рівновагу, надає руйнівний вплив на психічний і особистісний розвиток.

Молодість вважається найбільш цінним віком у сучасній соціальній свідомості. Єдиної точки зору на вікові межі молодості немає, умовно їх позначають як 19-28 років. Молодість розглядається як період активного соціального, професійного та індивідуального розвитку, у цей період життя відбувається становлення власного способу життя та перспектив розвитку.. Соціологи та психологи доводять, що в сучасному молодіжному середовищі знизився престиж моральності, зросли інтереси та орієнтації особистого, прагматичного плану, значною мірою зруйновані морально-психологічні риси: самовідданість, готовність до подвигу, чесність, добросовісність, справедливість, справедливість та цілей. Все це позначається на уявленнях, поведінці та спрямованості молоді стосовно сьогодення та майбутнього суспільства. "Поняття «образ майбутнього» є суб'єктивно індивідуальним для кожного члена суспільства, але при цьому включає в себе категорії властиві всьому соціуму .

Враховуючи вікові особливості юнацтва, зауважимо, що саме юнацький вік співвідноситься з розширенням тимчасового горизонту – майбутнє стає головним виміром. Зверненість у майбутнє, побудова життєвих планів і перспектив є «афективним центром» життя юнака. Проте сучасна ситуація професійного становлення та розвитку недостатньо забезпечує зазначені особисті потреби.

За словами сучасних дослідників, в умовах швидкозмінної дійсності, коли здобуті знання, вміння, навички вже в найкоротшій перспективі можуть виявитися невідповідними актуальному стану речей у сфері їх застосування, найважливішим завданням освіти є формування таких якостей, які забезпечать особистості можливість швидко адаптуватися, розвиватися та вдосконалюватися. У зв'язку з цим сьогодні особливо підкреслюється значення

здатності людини бути стратегом своєї діяльності та життєдіяльності, вибудувати життєвий план, використовуючи свої кращі ресурси.

У теоретичному плані розробка проблеми формування образу майбутнього співвідноситься насамперед із ключовими положеннями, що стосуються образу як базової психологічної категорії та найважливішого компонента психічного життя..

Образ майбутнього можна визначити як сукупність уявлень особистості про себе, свій статус, досягнення чи невдачі через певний період часу, що має структуру та функції, який розвивається та реалізується під впливом суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Юнацький вік, період студентства характеризується як завершальна стадія персоналізації, що спричиняє особливі новоутворення, серед яких вирізняється готовність до усвідомленої побудови життя. Цей період тісно пов'язаний з кризовими і конфліктними явищами, що може спричинити негативну оцінку суб'єктивного майбутнього. У той самий час від поглядів на майбутнє залежить поведінка людини у теперішньому, а вивчення поглядів особистістю майбутнього може допомогти у прогнозуванні розвитку суспільства загалом.

Об'єкт дослідження: образ майбутнього особистості.

Предмет дослідження: образ майбутнього сучасної молоді.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження з'ясувати характерні особливості майбутнього у сучасної молоді та формування його образу в умовах психічної реальності сьогодення.

У відповідності з цією метою були сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Охарактеризувати вікові особливості формування образу майбутнього;
2. Розглянути компоненти образу майбутнього молодих людей;
3. Розкрити зміст і специфіку індивідуального образу майбутнього;

4. Здійнити емпіричне дослідження особливостей образу мабутнього сучасної молоді.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було застосовано загально-наукові методи теоретичного та емпіричного дослідження, зокрема такі, як метод теоретичного аналізу літератури з теми дослідження, аналіз основних понять, їх синтез, систематизація матеріалу, порівняння та узагальнення даних та психодіагностичні методики, що дозволи визначити особливості часої перспективи, наявні трахи, рівень оптимізму та загальне уявлення про майбутнє у молодих людей

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні знань щодо розуміння особливостей конструювання образу мабутнього у молодих людей.

Практичне значення роботи є важливим для з'ясування основних факторів, на яких базується формування образу мабутнього у сучасної молоді у реаліях сьогодення.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувались використанням методів, що відповідали меті, завданням, гіпотезі дослідження, кількісним і якісним аналізом отриманих даних.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, літератури та додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО

1. 1. Історичні віхи в психології конструювання майбутнього

Всі живі істоти з різним ступенем успішності та усвідомленості використовують певні способи конструювання майбутнього для виживання та адаптації, а найбільш розумні – для підвищення власної ефективності, для вирішення проблем та творчих завдань, покращення особистого життя та активності. Психологи нашого часу необхідно знайти таке концептуальне рішення, яке дозволить зрозуміти, що є сутністю психологічного потенціалу окремої особистості, малої чи великої соціальної групи, а можливо, і людства загалом. У поведінковому та діяльнісному підході сформульовані перші припущення про існування та роль особливого механізму конструювання та прогнозування. У дослідженнях науковців описано проблему «попереджувальної» функції умовних сигналів щодо особливостей формування динамічного стереотипу. Вважається, що будь-який прогноз - це динамічний стереотип образу майбутнього, а дезадаптація - неможливість реалізації динамічного стереотипу.

Будь-яке передбачення має обидві сторони медалі, майбутнє може бути можливим чи неможливим, писав Дж. Келлі. Джордж Келлі у своїй книзі «Психологія особистості. Теорія особистісних конструктів» (1955) підкреслює основний постулат: «Процеси конкретної людини, в психологічному плані, прямують тими каналами, у руслі яких він антиципує події».

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. вивчення конструювання майбутнього займає одне з центральних місць у науці.

Образ майбутнього є модель, яка, будучи побудована виходячи з суб'єктивного досвіду, надалі сама опосередковує сприйняття цього досвіду.

На наш погляд, саме через побудову образу майбутнього, цілепокладання, постановку різних завдань та цілей людина отримує можливість не тільки творити світ, а й відшукувати сенс свого існування, втілювати його у житті в процесі реалізації сутнісних сил.

Сучасні філософи дають таке визначення категорії «образ майбутнього»: це суб'єктивне емоційно-когнітивне утворення, що є носієм індивідуального бачення (у широкому значенні) реальності, а отже, і взаємодіюче з нею. Таким чином, дана структура є чимось, що опосередковує весь комплекс відносин суб'єкта з навколишнім світом, вірніше, з актуально значущою його частиною.

К.Г. Юнг розумів процес побудови образу майбутнього як момент інтуїції, «сприйняття ув'язнених в ситуації можливості». З погляду Ж. Піаже, освоєння відносин між реально існуючим та потенційно можливим є найважливішою властивістю формально-операційного мислення. У цих категоріях відбувається осмислення пов'язаних із побудовою образу майбутнього проблем і на філософському рівні. Розглядаючи проблему образу майбутнього з погляду сучасної науки, слід говорити про два головні підходи до аналізу цього феномену - пізнавального та екзистенційного.

Ідеї індивідуалізації образу майбутнього, індивідуальної історії та біографії особистості були висунуті Ш. Бюлер, яка була прихильницею принципу типізації та навіть стандартизації можливого майбутнього, теорії життя, універсальної для всіх людей (з тими чи іншими варіаціями). Однак у ході досліджень життєвого шляху Ш. Бюлер змогла структурувати лише соціологічні (освіта, професія, кар'єра) та онтогенетичні (дитинство, юність зрілість тощо) характеристики.

Таким чином, образ майбутнього – це функціонально-динамічна якість особистості, яка інтегрує та регулює в динаміці, у функціонуванні всю особистісну структуру.

Сучасні дослідження показують, що образ майбутнього є складним феноменом, що має власну структуру та динаміку розвитку. Часто виокремлюють психологічну, особистісну та життєву перспективу як три різні поняття. Опис можливого майбутнього здійснюється на основі наявного життєвого досвіду та виділяє такі його структурні складові: індивідуальна модель світу; світогляд особистості; життєва позиція, що фіксує процеси самовизначення особистості; спосіб життя, що є формою зберігання у соціальному досвіді особистості її стилю самоорганізації життя. У цьому досвід може бути ригідним, але завжди унікальний, представляє інтеграцію життєвого шляху суб'єкта.

Образ майбутнього створюється внаслідок передбачення та планування змін існуючої дійсності. Терміни, що зустрічаються в психологічній літературі та описують уявлення про майбутнє, різноманітні.

Найбільш відомою теорією, що стосується майбутнього особистості, є квантова концепція психологічного часу К. Левіна, який вважав, що в свідомості одночасно існують минуле, сучасне і майбутнє. К. Левін визначав образ майбутнього через поняття тимчасової перспективи, яку розглядає як цілісність поглядів індивіда на своє психологічне минуле та майбутнє. Поняття тимчасової перспективи може включати психологічну, особистісну та життєву перспективи. «Психологічна перспектива - це здатність людини свідомо, подумки передбачати майбутнє, прогнозувати його, уявляти себе в майбутньому». Особистісна перспектива характеризується не лише здатністю людини представляти себе у майбутньому, а й бути готовим до труднощів, до невизначеності. Вона визначає потенціал розвитку особистості, є показником її зрілості. Під життєвою перспективою розуміють «сукупність обставин та умов життя, які за інших рівних умов створюють особистості можливість для оптимального життєвого просування».

У психології суб'єктивне майбутнє розглядають через життєві цілі, від змісту, глибини та ясності яких залежать життєва стратегія особистості, довжина її тимчасової перспективи. Система життєвих цілей сприяє продуктивності особистості у діяльності та у міжособистісних відносинах. Мета — це прогноз на майбутнє, якого прагне людина, обумовлена вже досягнутим у минулому рівнем діяльності. Наявність цілей робить життя осмисленим. Л. І. Анциферова вважає, що суб'єктивне сприйняття майбутнього - це спрямованість розвитку особистості.

А. Маслоу вважав, що зрілій особистості мають бути притаманні спонтанність, мимовільність, довіра, творчість, непередбачуваність тощо. Відповідно до цього образ майбутнього повинен містити елемент несподіванки та невизначеності. У гуманістичній психології основний метод буття особистості - розвиток, що виражає потребу людини розширювати свої межі, прогнозуючи себе у своє майбутнє, а своє майбутнє - в даний час. Інакше кажучи, аналізуючи образ майбутнього окремої особистості, можна зрозуміти її суть.

З погляду когнітивного підходу людина — це дослідник, орієнтований на своє майбутнє: людина інтерпретує життєвий досвід, проектуючи його у майбутнє з метою побудови планів. А. Бандура вказував, що люди, які вірять у свої сили, що мають самоєфективність, створюють своє майбутнє, а ті, хто в себе не вірить, надають невдалі дії, можуть своє майбутнє лише передбачити.

Засновник логотерапії В. Франкл вважав, що усвідомлення людиною сенсу свого існування безперервно пов'язане із побудовою образу майбутнього. Якщо цей образ втрачено, то надія, перспективи та саме майбутнє стають туманними та невизначеними. Цьому явищу В. Франкл дав назву «екзистенційний вакуум» («неогенний невроз»).

З образом майбутнього пов'язане поняття «концепція власного майбутнього», що уособлює стійку систему цінностей, цілей та уявлень про

майбутнє окремо взятої особи. Прогнозування, передбачання, планування, цілеутворення - ось ті категорії, які складають процес моделювання суб'єктивного майбутнього в сучасних психологічних дослідженнях. Під передбаченням прийнято розуміти «здатність людини уявити можливий результат дії, приймати рішення з певним тимчасово-просторовим попередженням щодо очікуваних майбутніх подій». Як синонім прогнозування інколи розглядають поняття «антиципація», яке включає в себе, «по-перше, передзахоплення, передбачення та очікування тих чи інших подій, тобто прояв когнітивної функції психіки; по-друге, готовність до зустрічі з цими подіями та попередження їх у діяльності, тобто прояв регулятивної функції психіки».

До того ж прогнозування виступає як цілеспрямований процес пізнання майбутнього, спонукає людину до активної діяльності для реалізації індивідуального образу майбутнього.

Однак досі поняття образу майбутнього не увійшло до основного тезаурусу психології, якщо не вважати окремих наукових шкіл. Разом з тим неухильно зростає інтерес до нього і частота використання цього поняття в різних контекстах, в рамках різних теоретичних і методологічних підходів.

Образ майбутнього пов'язаний з комплексним простором функціонування людини, що складається з природних, психічних, особистісних умов його функціонування, з одного боку, соціальних умов (у всій конкретності цього поняття) – з іншого, та способів організації життєдіяльності – з третьої.

Виходячи з розуміння образу майбутнього не як ідеалу, а як постійного руху до нього, можна сказати, що він насамперед займає співвідношення реальності та ідеалу, реальних та оптимальних моделей. На відміну від теорії управління, яка нормативно приписує всім системам – технічним, інституційним, людським – найбільш оптимальні способи організації, психологія образу майбутнього ставить за мету лише сприяння особистості у пошуку більш оптимального способу організації власного життя.

1.2.Образ майбутнього, його компоненти та прояви на етапі молодості

Майбутнє це те, чого немає в даний час в реальному світі. Тому образ майбутнього можна визначити як певну область внутрішнього світу (набір пов'язаних ідеальних елементів психіки), яка відображає об'єкти зовнішнього світу та взаємозв'язки між ними, так чи інакше, що не відповідають їхньому поточному стану в навколишній дійсності. Таких об'єктів у зовнішньому світі або взагалі немає, або немає взаємозв'язків цих об'єктів з іншими елементами дійсності.

Здатність передбачати майбутнє, тобто будувати його образ у свідомості (уява) — це розумова операція, властивість розумної людини.

Поняття «образ майбутнього» є суб'єктивно індивідуальним для кожного члена суспільства, але при цьому включає у себе категорії властиві всьому соціуму. Формування особистого (індивідуального) образу майбутнього відбувається шляхом самостійної зміни внутрішнього світу (будь-якої його області) у вигляді розумових дій. У ньому враховуються особисті бажання та сама особистість людини. Другий спосіб - це зовнішній вплив на внутрішній світ людини, з метою формування у неї нових потреб, тобто бажань мати те, чого у неї немає насправді. У свою чергу, особистий образ майбутнього формує соціальний (суспільний) образ майбутнього, заснований на соціальній реальності, на думках, почуттях та страхах щодо соціального майбутнього, узагальнення індивідуальних образів та співвідношення їх із реальними ситуаціями та подіями. При цьому соціальний образ майбутнього бачиться як щось уявне.

Образ майбутнього залежить від багатьох компонентів, серед яких варто відзначити такі. По-перше, це розшарування суспільства та рівень життя, від них залежать очікування та настрої, емоційні стани та надії людей, наявність перспективи майбутнього та прагнення, які будуть вести кожну людину та спонукати її до дій. По-друге, це світогляд кожного члена суспільства, те, що

людина бачить метою свого життя, які орієнтири та цінності ведуть її. Також тут враховуються особисті якості, освіченість та інтереси людей. По-третє, це динаміка соціальних процесів, які організовує прогресивний розвиток та рух вперед.

Образ майбутнього та його значення для сьогодення часто стають предметом дослідження у психології. Образ майбутнього – це прогноз конструктивної життєвої перспективи, життєвий план. Першим як самостійну категорію вираз «образ майбутнього» ввів німецький соціолог і філософ Ф. Полак. У його роботі "The Image of the Future" (Образ майбутнього) проаналізовано аналогії між образами майбутнього, які існують у нашій свідомості, та образами, пов'язаними з мистецтвом. Він визначив феномен «образу майбутнього», як позитивну модель очікуваного майбутнього, і припустив, що наші суб'єктивні образи майбутнього визначають реальний перебіг подій.

У психологічній діяльній структурі концепт образу майбутнього займає одне з важливих місць разом із категоріями мети та мотиву.

Звертаючись до категорії образу, С. Д. Смірнов пропонує розглядати образи як специфічну сукупність відображення реального об'єкта, сприйнятого суб'єктом, і попереднього власного досвіду суб'єкта зі сприйняття подібних об'єктів та взаємодії із ними. Попередній досвід формує деякі очікування або, інакше кажучи, ідеали, еталони, які, поєднуючись з досвідом, створюють образ, який більш-менш збігається з реальністю. Цей збіг ніколи не буває повним і абсолютно точним, тому що образ - це лише відображення реальності у свідомості людини, а не сама реальність. Але, відбившись у свідомості і зафіксувавшись у тому чи іншому вигляді, образ сам стає реальністю, що впливає на подальше усвідомлення дійсності, що визначає спрямованість на відображення не тільки того, що є, а й того, що буде в найближчому чи більш віддаленому майбутньому.

Образ майбутнього здатний виконувати різні функції: адаптаційну, соціалізуючу, регулятивну, функцію цілепокладання, мобілізуючу

Образ майбутнього досягається особистістю з допомогою різних життєвих стратегій. Їх можна визначити як символічно опосередковані, які виходять за своїм впливом за межі свідомості, ідеальні утворення, що реалізуються в поведінці людини, її орієнтири та пріоритети.

Виділимо структурні компоненти, з допомогою яких можна уявити образ майбутнього. Як такі структурні складові пропонуємо до розгляду когнітивний, емоційний, поведінковий, смисловий компоненти образу майбутнього. Розкриємо змістовні аспекти кожного їх.

Когнітивний компонент становить уявлення про майбутнє. Він відображає сукупність очікуваних і запланованих подій, те, як людина розуміє образ майбутнього, які виділяє собі основні етапи майбутнього життя, якими подіями насичує картини майбутнього, їх глибину і хронологічний розмах. У межах когнітивного компонента кожен собі визначає, наскільки швидко минає час. Припустимо, що цей показник змінюється від однієї вікової категорії до іншої; адже діти часто кажуть, що час нескінченно тягнеться в очікуванні чогось, а дорослі, особливо після 30 років, твердять, що час «пролітає все швидше».

У когнітивному плані приходять усвідомлення кінцівки власного життя та суб'єктивна оцінка тимчасового інтервалу, «відміряного долею», обмеженість тимчасової перспективи майбутнього. Обидва ці аспекти залежать від змістовної наповненості перебігу життя, психологічного віку індивіда та особливостей його психічного рівня організації. Когнітивний компонент наповнений індивідуальним для кожної людини змістом; при цьому одиницею аналізу змісту є подія, що суб'єктивно для учасників сприймається по-різному.

Емоційний компонент моделі сприйняття образу майбутнього. Емоційний компонент включає різні сторони емоційного ставлення до майбутнього і відбиває особистісний сенс, який людина надає своєму життю. Оцінити його

можна за результативністю життя, з опорою на яку будується образ майбутнього. Результативність складається з реалізованості життя (як людина здійснила закладений у житті потенціал, успішність людини) і задоволеності ним (сумарна оцінка задоволеності результатами в окремих сферах життя). Об'єднуючим принципом тут є емоційно-позитивне ставлення до життя, хоча критерії задоволеності різні у всіх людей. Позитивне емоційне ставлення до життя складається з позитивної оцінки пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки прожита її частина була продуктивна та осмислена. Людина, задоволена життям, відчуває задоволення від результатів самореалізації.

У випадку, якщо людині не вдалося здійснити свою життєву програму, якщо вона не має значних досягнень і успіхів, виникає криза нереалізованості життя. Дана криза характеризується відсутністю значущого психологічного минулого в суб'єктивній картині життєвого шляху, тобто така людина не знайшла себе в житті, у зв'язку з чим їй досить складно будувати плани на майбутнє на негативному емоційному тлі.

Ще один критерій опису емоційного компонента образу майбутнього включає оцінку цілісності життя та її труднощі. Цілісність життя переживається людиною, як наявність закономірних зв'язків між подіями, як безперервний перебіг часу.

Поведінковий компонент моделі сприйняття образу майбутнього. Являє він собою сукупність тенденцій до реалізації певних форм поведінки та життєвого стилю, виступає наслідком функціонування специфіки змісту та взаємозв'язку ціннісно-сислової, емоційної та когнітивної складових життєвих перспектив особистості. Поведінковий компонент образу майбутнього включає управління часом як одну з форм прояву активності. Людина залежно від поставлених цілей у найближчій перспективі починає активно планувати своє життя та діяти у напрямі реалізації планів чи підкоряється долі. Діючи у бік

далекої перспективи життя, людина використовує життєві стратегії, життєві стилі (А. Адлер), життєві сценарії (Е. Берн).

Поведінковий компонент включає ступінь прояву активності, зацікавленості у житті, те наскільки людина готова проявляти себе, активно перетворюючи світ навколо, беручи участь у реалізації різноманітних проєктів у різних сферах життєдіяльності, або просто пристосовуватися, пливучи за течією.

Поведінковий компонент можна також поділити на різні напрями, у яких реалізується діяльність людини. Основними сферами діяльності є: робота, навчання, спілкування, взаємодія, любов, дружба, гра та ін. На наш погляд, кожна з цих сфер різною мірою представлена у віках молодості, зрілості та старості.

Смисловий компонент полягає у здатності індивіда актуалізувати змістовно-смислові грані суб'єктивного образу майбутнього, показує його особистісний розвиток та рівень ідентичності.

Нині у науці немає визначення справжності життя, але є безліч визначень поняття «справжність». Об'єднавши їх усі, можна говорити, що справжність життя складається з: оригінальності життя (відмінність від життя інших, життя не за зразком, не за наслідуванням), щирості життя (нефальшивість, непідробленість, не показне життя, натуральне, неприкрашене), точності життя (правота, безпомилковість, вірність), задоволеності життя (позитивне емоційне ставлення до життя), автентичності життя (почуття причетності до свого життя).

Тимчасова перспектива на рівні особистісних смислів включає довгострокове планування, засноване на осмисленому ставленні до індивідуального досвіду та об'єктивної дійсності, спадкоємність уявлень про себе у минулому, теперішньому та майбутньому у становленні ідентичності. Для різних вікових груп становлення ідентичності характеризується домінуванням цінності майбутнього, сьогодення чи минулого, при цьому

відбувається перетікання часу життя із менш цінної його складової у більш цінну.

Напрямок цього суб'єктивного перерозподілу часу пов'язаний зі ступенем реалізованості життєвих смислів на різних етапах життя та наявністю перспективи у майбутньому.

Наступний рівень системи особистісних смислів відображає сенсожиттєві ставлення людини. Це вже цілісне сприйняття людиною свого життя як значущості. Тимчасова перспектива охоплює широкий спектр подій минулого, сьогодення та майбутнього. Особистісні смисли на цьому рівні виконують функцію генералізації та операціоналізації смислів нижчих рівнів і виступають як сенсожиттєві орієнтації особистості. Відповідно особистісні конструкти, в яких виявляються особистісні смисли, мають широкий діапазон та чітку структурну супідрядність. Відношення людини до себе, її Я-концепція визначаються ідентичністю себе як суб'єкта життя, за який людина приймає та несе відповідальність.

Система особистісних смислів перебуває у безперервній динаміці, проте, розглядаючи той чи інший рівень індивідуальної смислової системи, необхідно пам'ятати, що причинність реакції, дії, вчинку, життєдіяльності не може бути зовні чи всередині психологічної події. Зовнішні чинники піддаються оцінці та обробці із боку внутрішніх чинників. Вона охоплює взаємодію людини та дійсності загалом. Побудова образу майбутнього залежить від індивідуальної представленості у структурі особистості таких компонентів, як цінності, переконання, світогляд, настрої, самооцінка тощо.

Багато молодих людей досить докладно описують своє майбутнє, вони вже мають приблизне уявлення про те, що на них чекає в майбутньому, і рефлексивний рівень дозволяє усвідомити перспективу досить великого проміжку часу. У молодості людина вже думає про кількість відведеного їй часу, що, може бути пов'язано з необхідністю планування подій і вбудовування

в тимчасову перспективу. Але молода людина ще недостатньо усвідомлює швидкість протікання часу, адже у неї ще «все життя попереду», і вона має великий запас часу для здійснення всіх бажань і намірів. Подієва насиченість досягає максимуму в молодості.

Показники результативності та задоволеності життям змінюються з віком: у молодості побудова планів на майбутнє із зазначенням на результативність життя є досить значущим показником, у той час як проблема задоволеності життям, ймовірно, не актуалізується, тому що вона пов'язана з підведенням деяких життєвих підсумків, а цьому віці, віці спроб і помилок, видається, що ще можна змінити. Молоді люди ще відчують незавершеність своїх устремлінь, що штовхає їх розвиток уперед. Тобто задоволеність життям є самостійною потребою у молоді. Загалом більшість молодих людей задоволені своїм життям.

Молодій людині досить важко судити про цілісність майбутнього життя, глобально вибудовувати стратегію її майбутнього, оцінювати труднощі, з якими доведеться зіткнутися, адже ще багато часу в запасі. Образ майбутнього ще досить нечіткий, розпливчатий, що пов'язано з наявністю багатьох варіантів вибору розвитку подій, і починає набувати обрисів до верхньої межі тимчасової межі молодості. Тут ще, мабуть, впливають приклади розвитку у тому віці у батьківській сім'ї, так пізні діти не поспішають заводити дітей рано.

В емоційному плані ми припускаємо, що молоді люди переживають самотність власного існування, події свого життя вони сприймають як унікальні та неповторні. В основному молоді люди відчують відповідність між тим життям, яке вони хотіли б прожити, і тим, що є у них реально. Загалом у молоді переважає позитивна життєва перспектива.

Що стосується поведінкового аспекту, то для молодих людей важливо відчувати, що саме від них залежить, як складеться їхнє життя, що вони самостійно можуть досягти поставленої мети, якщо захочуть, що життя більшою мірою можна побудувати на власний розсуд.

За ступенем прояву активності ми припускаємо, що в молодості характер взаємодії з оточенням, велика кількість соціальних контактів, великий простір для діяльності у професійній самореалізації, наявність практично невичерпної життєвої енергії, активний пошук свого партнера, - все це призводить до того, що молода людина використовує досить різноманітний набір форм поведінки та взаємодії, пробує, досліджує, вибирає. Молодій людині важливі досягнення практично у всіх сферах життя, вона прагне розвинути всі свої здібності, реалізуватися в різних планах, використовувати всі можливості, які надає їй життя. Її життєвий стиль ще досить гнучкий у порівнянні з майбутнім віком. Також немає категорії керованості часом, так як ще немає потреби вирішувати життєві проблеми. Ризик для молодих людей набагато привабливіший, ніж пошук комфорту та безпеки. Міжособистісні взаємини (пошук партнера життя, близькі дружні зв'язки, прагнення визнання в референтних групах) поруч із професійним самовизначенням - головні сфери життя молодому віці.

Описуючи смисловий компонент образу майбутнього в молодості, необхідно вказати на те, що молодість характеризується активним пошуком сенсу життя, що пов'язане з усвідомленням того, ким молода людина хоче стати в майбутньому. Рефлексія в молодості починає носити цілеспрямований характер, молоді люди досить добре орієнтуються в причинно-наслідкових зв'язках між подіями, що відбуваються, і здатні виділити закономірності змін, що відбуваються. В аспекті тимчасової орієнтації в молодості та періоді ранньої зрілості основним тимчасовим параметром самосприйняття є те, що можна назвати «майбутнє в сьогодні» (життя в сьогоднішньому дні, але не заради нього самого, а заради передбачуваного та створюваного в ньому завтра).

Інтенціональний компонент образу майбутнього в молодості пов'язаний зі становленням і набуттям індивідуальних сенсожиттєвих орієнтацій,

формулюється в прагненні «бути самим собою», «самореалізуватися», «усвідомлювати себе як цінність».

Отже, в молодості, найбільшою мірою представлені когнітивний та поведінковий аспекти структури образу майбутнього, що пов'язано з психологічними особливостями віку, оскільки питання майбутнього для молоді людини стає центральним і потребує активного вибудовування шляхів та способів досягнення своїх цілей.

1.3. Індивідуальний образ майбутнього у предстаників сучасної молоді

Особливе місце займають роботи, спрямовані на вивчення уявлень про майбутнє в юнацькому віці. Цей вік є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості, пов'язаний із здійсненням значних виборів: професії, систем цінностей, партнера по шлюбу тощо. Цей вибір відбивається у цілях, планах, суб'єктивній картині майбутнього.

Так, значимим є виявлення ресурсів та потенціалу життєвого досвіду в юнацькому віці через відкриття молодою людиною перспектив свого майбутнього та необхідних ресурсів для їхньої самореалізації. Образ майбутнього на її думку – це основа для прогнозу розвитку самої особистості та її життєвого шляху.

Основним параметром моделювання образу майбутнього в юнацькому віці є сенсожиттєва рефлексія. На другому місці знаходиться здатність індивіда до побудови системи цілей. Наявність цілей обумовлює активність особистості, забезпечує її власну динаміку як джерела побудови свого життя, створення моделі майбутнього. Сформованість моделі майбутнього залежить від тимчасової тривалості життєвих планів.

Вивчаючи образ майбутнього як предиктор професійного розвитку, дійшла висновку, що для юнацького віку характерна одночасна наявність взаємозв'язку між сприйняттям власного минулого, типом життєвих цінностей,

відображених у змістовних характеристиках образу майбутнього, та рівнем щастя та задоволеності життям. При цьому задоволеність життям у юнацтві взаємопов'язана зі сприйняттям життя, як підвладної суб'єкту діяльності та залежить від його дій. Нею було доведено існування у цьому віці суб'єктної позиції щодо власного життя та до власного професійного розвитку.

Особливе місце займають роботи, спрямовані на вивчення уявлень про майбутнє в юнацькому віці. Цей вік є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості, пов'язаний із здійсненням значних виборів: професії, систем цінностей, партнера по шлюбу тощо. Цей вибір відбивається у цілях, планах, суб'єктивній картині майбутнього.

Значимим є виявлення ресурсів та потенціалу життєвого досвіду в юнацькому віці через відкриття молодою людиною перспектив свого майбутнього та необхідних ресурсів для їхньої самореалізації. Образ майбутнього на її думку – це основа для прогнозу розвитку самої особистості та її життєвого шляху.

Вивчаючи образ майбутнього як предиктор професійного розвитку, дійшла висновку, що для юнацького віку характерна одночасна наявність взаємозв'язку між сприйняттям власного минулого, типом життєвих цінностей, відображених у змістовних характеристиках образу майбутнього, та рівнем щастя і задоволеності життям. При цьому задоволеність життям у юнацтві взаємопов'язана зі сприйняттям життя, як підвладної суб'єкту діяльності та залежить від його дій. Нею було доведено існування у цьому віці суб'єктної позиції щодо власного життя та до власного професійного розвитку.

Для юнаків та дівчат образ майбутнього може пов'язуватися з відчуттям власного дорослішання та зміною самопочуття дорослості. Почуття дорослості це ставлення до себе, як до вже дорослого. Відмінності у прояві почуття дорослості вираженого у більшій чи меншій конфліктності, він пояснює тенденцією до дорослості.

Деякі науковці вказують на те, що образ майбутнього сильно впливає на справжню діяльність. Було доведено, що якщо експериментально поставити людину в більш дорослу позицію (за допомогою віртуальної реальності або використання інструментів комп'ютерного фоторедактора для зміни фотопортрета випробуваного) випробуваний приймає рішення з вищим рівнем самоконтролю. Автор довів, що образ майбутнього відіграє ключову роль, оскільки позитивно впливає на власну діяльність у теперішньому, наприклад на академічну успішність, звертаючи увагу не в теперішнє, а в майбутнє, що сприяє розвитку самоконтролю, як однієї з характеристик дорослості. Таким чином, дорослість відіграє важливу роль в образі майбутнього сучасних юнаків і дівчат.

Зарубіжні дослідження вказують на те, що юнацький вік значно збільшується, і образ майбутнього в уявленнях юнаків та дівчат розмивається. Щоб зрозуміти, як у зарубіжних конструктах представлений образ майбутнього у юнацькому віці, необхідно проаналізувати, як дослідники вивчають взаємозв'язок дорослості із соціальним і культурним контекстом.

Інтегрувавши антропологічні, соціологічні та психологічні рамки Дж. Арнетт (1997, 2001) запропонував розглядати набір критеріїв дорослішання, згрупованих у сім категорій.

Перша категорія «незалежність» підкреслює важливість психологічної самостійності та самоконтролю у прийнятті відповідальності та рішень, та фізичної незалежності (фінансове самозабезпечення, житло).

Друга категорія «соціальні взаємозв'язки» включаючи такі критерії, як відданість тривалим романтичним відносинам (що передбачає поступки для оточуючих) на противагу особистим інтересам.

Третя категорія «прийняття соціальних ролей» відбиває самовизначення у професії, у плані (здобути вищу освіту, стати чоловіком, стати батьком, стати професіоналом).

Четверта категорія «принципи поведінки у суспільстві» - це насамперед відсутність порушень людиною законів, норм етики та моралі.

П'ята категорія «біологічні критерії»-має на увазі досягнення фізіологічного віку, що дає можливість до народження дітей.

Шоста категорія це «хронологічні переходи» життєвого шляху, наприклад, «досяг 18 років».

Сьома категорія – «сімейні обов'язки», наприклад, здатність виховувати дітей чи вести домашнє господарство.

Badger, Nelson, and Barry (2006) запропонували альтернативну модель, в якій збережено прийняття та перехід соціальних ролей, дотримання соціальних норм та сімейних здібностей, але об'єднані в одну категорію, названу «відносна зрілість» незалежність та соціальні взаємозв'язки, а біологічні та хронологічні критерії, об'єднані у «біологічно-вікові переходи».

Результати досліджень показують, що важливість, що надається різним критеріям або категоріям дорослішання, варіюється в залежності від культури і не є універсальною. Так, емпіричні дослідження, проведені США показують, що для дорослішання насамперед необхідно досягнення незалежності, а освоєння соціальних ролей не таке значиме.

У дослідженнях, проведених у Європі категорію «незалежність» так само було визначено, як здатність брати відповідальність за наслідки своїх дій. Загалом для європейської та східної культури особливе відмінне від інших значення мають критерії щодо сімейних цінностей.

Так, для індійської культури найбільш значущими критеріями дорослішання були визначені незалежність і соціальні взаємозв'язки, тобто. відносна зрілість, тоді як біологічно- вікові переходи виявилися найменш значущими! А в китайській вибірці, здатності до виконання сімейних обов'язків, а також критерії складові категорії перехід соціальних ролей, були розцінені як дуже важливі! У міжкультурному дослідженні, яке порівнювало китайських та

американських студентів, обидві групи надали першочергового значення відносної зрілості, після чого слідує дотримання соціальних норм!

Виходячи з різних досліджень можна виділити три основні критерії дорослішання:

1) Незалежність, сформована через соціальні взаємозв'язки. В рамках цього критерію враховувалися докладні описи, що включають майбутню роботу, сім'ю та опис основних занять та інтересів.

2) Вікові переходи, сформовані через емоційну самооцінку. У межах цього критерію враховувалися перерахування особистісних характеристик (гарний, успішний, багатий, тощо.)

3) Ухвалення конкретної соціальної ролі. У рамках цього критерію враховувався опис однієї конкретної мети (наприклад, тільки про роботу - стану менеджером, або лише про сім'ю буду дружиною, або лише про вступ на навчання).

Три виділені критерії перетинаються з трьома змістовними ідеями вивчень юнацького віку:

- перша група виділяє стабільність «емоційних відносин» як новоутворення юнацького віку. Емоційні відносини крім безпосередньо емоційної рівноваженості включають: соціальну адаптацію; особливості поведінки; фізичні та внутрішньоособистісні аспекти емоційності (С.Холл, А.Л.Гезелл, З.Фрейд, А.Фрейд, Р.Хевігхерст, М.Кле).

- Друга група зосереджена навколо «самовизначення», як новоутворення юнацького віку. Самовизначення може включати три частини: особистісне самовизначення, життєве самовизначення, професійне самовизначення, чи одне з названих елементів (видів самовизначення) виділяється, як найважливіша, і включає у собі дві інших (Р.Селман, Е. Еріксон, Є.І.Ісаєв, М.Р.Гінзбург).

- третя група концентрується навколо такого новоутворення юнацького віку, як «планування». Планування являє собою узгодження ресурсів, умов і

домагань (цілей) у тих життєво важливих перспектив (А.Маслоу, А.С. Макаренко, К.Левін, Т. Титаренко, В. Татенко).

У рамках проведеного дослідження, під образом майбутнього мається на увазі динамічне психологічне утворення, що задає спрямованість життя, самоорганізації людини, що також є основою для прогнозу розвитку самої особистості та її життєвого шляху, відкриття особистістю необхідних ресурсів для самореалізації перспектив свого майбутнього. У юнацькому віці образ майбутнього пов'язаний із сприйняттям життя, як підвладної суб'єкту діяльності та залежить від його дій, що взаємопов'язано з дорослістю, що характеризується незалежністю, самоконтролем, прийняттям соціальних ролей та емоційною самооцінкою. Дорослість розглядається як суб'єктна позиція щодо власного життя, що дозволяє приймати рішення з вищим рівнем самоконтролю, звертаючи увагу не в теперішнє, а в майбутнє. Таким чином, дорослість є відображенням взаємозв'язку між сприйняттям власного минулого, типом життєвих цінностей у змістовних характеристиках образу майбутнього.

Таким чином, у школах гендерні відмінності в уявленні образу свого майбутнього стають значущими у старшому шкільному віці. Для юнаків важливим стають емоційні відносини, як стратегія опису образу свого майбутнього, включаючи соціальну адаптацію, соціальну поведінку, фізичні та внутрішньоособистісні аспекти емоційності. Для дівчат спочатку цей аспект також має значення, але на момент випуску зі школи вони починають частіше використовувати стратегію «самовизначення» в описах образу майбутнього. Дані, отримані з творів студентів вузів, показують нам, що в їхніх уявленнях про образ майбутнього виявлено значні гендерні відмінності на старті навчання у вузі та при здобутті післявузівської освіти (аспірантура, друга вища освіта). Для юнаків на початку навчання у вузі та у період післявузівського навчання важливими є соціальна адаптація, соціальна поведінка, фізичні та внутрішньоособистісні аспекти емоційності при описі образу власного

майбутнього. Для дівчат на початку навчання у вузі образ майбутнього будується через узгодження ресурсів, умов та домагань (цілей) у контексті життєво важливих перспектив, а при отриманні післявузівської освіти через самовизначення, включаючи всі його напрямки: особистісне, життєве та професійне.

Образ майбутнього - це динамічна психологічне утворення, що задає спрямованість життя та самоорганізації людини, і є основою для прогнозу розвитку самої особистості та ресурсів, необхідних для реалізації її життєвого шляху. На підставі аналізу існуючих уявлень про образ майбутнього для юнацького віку було встановлено, що він пов'язаний із сприйняттям життя як підвладної суб'єкту діяльності та залежить від його дій, що взаємопов'язано з дорослістю, що характеризується незалежністю, самоконтролем, прийняттям соціальних ролей та емоційною самооцінкою.

Висновки до Розділу 1

Майбутнє, являючи собою величезну цінність для людини і людства, будучи «містком» як потенцій і надій, так і страхів, завжди цікавило і філософів. Тільки в майбутньому людина може побачити ще не реалізований, а лише задуманий проект, тільки майбутнє дозволяє сподіватися на позитивні якісні зміни як у рамках суспільного ладу, так і в рамках образу людини. Свідомість людини завжди планує, припускає, що людина вчинить або не здійснить будь-які діяння, які оптимізують, що покращують її існуюче становище. Говорячи узагальнено, майбутнє є вмістилищем будь-яких людських цінностей – засобів та цілей.

Образ майбутнього в першу чергу залежить від світогляду людини і може складатися вкрай фрагментарно і навіть суперечливо, як ґрунтуючись на тенденціях і процесах, що існують у цьому, так і не ґрунтуючись на них взагалі.

Під образом майбутнього необхідно розуміти міфологічні, релігійні, наукові та інші відносно цілісні чи фрагментарні, логічно пов'язані чи суперечливі уявлення суб'єкта про модус часу, що передбачає події, які ще не настали.

Людину практично завжди цікавило, що відбуватиметься з нею та суспільством, в рамках якого вона перебуває, у майбутньому. Майбутнє у цьому контексті стає однією з основних цінностей, а тому велике прагнення людини вплинути чи хоча б передбачити наявність будь-яких явищ та процесів у майбутньому. Пропоновані конкретній людині (чи створювані нею самою) образи майбутнього, як було зазначено, тою чи іншою мірою фрагментарні, що не дозволяє ні на науковому, ні на побутовому рівні говорити про що-небудь у формі загальностверджуючих / чи загальнозаперечуючих суджень.

В історичній ретроспективі людина, усвідомивши, що її життя протікає в часі, перейшла до вищого ступеня існування, до планування свого життя, до самостійного вибору пріоритетних напрямів розвитку. Час в умовах постійних

системних змін, які супроводжують наше життя, є ресурсом людини для адаптації до сучасних умов його буття. Чим швидше змінюється оточення, тим більше потрібне відчуття майбутнього.

Отже, образ майбутнього – це особлива ментальна реальність, що регулює перспективу життєвого шляху особистості, опосередкована її минулим досвідом, рівнем індивідуального, соціального та професійного розвитку, а також складною системою когнітивних, емоційних, мотиваційних, поведінкових компонентів ставлення особистості до себе, до інших, до світу загалом.

Відповідно, формування образу майбутнього можна охарактеризувати як систематичну, конструктивну психолого-педагогічну діяльність, включену до контексту професійної освіти, спрямовану оптимізацію процесів особистісного та професійного самовизначення, пошуку самоідентичності, побудову життєвих планів, вироблення світогляду особистості, на розвиток її суб'єктності та активності.

Емоційний компонент образу майбутнього складається з особистого ставлення людини до суб'єктивного майбутнього, життя в цілому. Негативні емоції насправді ускладнюють побудову планів у майбутнє. Ціннісно-смісловий компонент образу майбутнього включає цінності, смислові орієнтири, світогляд, устремління і схильності людини, він відображає рівень ідентичності особистості. Когнітивний (оцінний) компонент образу майбутнього включає суб'єктивно значущі для людини події, які розташовуються у порядку.

У цьому формується індивідуальна швидкість перебігу часу, очікувані події. Поведінковий компонент - це наслідок взаємодії всіх попередніх компонентів, що визначається життєвим стилем та формами поведінки суб'єкта, виражається в активності особистості у досягненні поставлених цілей та завдань. На формування образу власного майбутнього впливає безліч факторів: насиченість та різноманітність сьогодення, наявність духовних криз, вміння

адекватно оцінювати ситуацію, правильно робити висновки та узагальнювати. Також впливає суб'єктивна оцінка ймовірності настання тієї чи іншої події (людина оцінює ймовірність у термінах визначеності (невизначеності), з якою відбуватимуться події). Усі чинники, що впливають формування та розвитку образу майбутнього, можна поділити на особистісні та соціальні. До перших належить вік, рівень мотивації, інтелекту та тривожності особистості. Особливу групу чинників тут становлять особливості характеру, вміння ставити цілі, якість цих цілей, життєвий досвід, і навіть світогляд і світосприйняття. Соціальні ж фактори включають різні сфери життя: освіта, кар'єра, взаємини і контакти з колегами, сімейне життя, сфера дозвілля і захоплень, релігія, засоби масової інформації, особливості національної культури, середовище проживання і т.д.

У період юності має бути вирішено центральне завдання досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу самого себе в умовах множинності виборів (ролей, партнерів, груп спілкування тощо). Ця особливість - самостійність зустрічі зі «змінним світом» взагалі є специфічною для юності. Тобто, незважаючи на те, що завдання власне професійного становлення є одним із центральних у юнацькому віці, необхідно враховувати цілісність життєвого шляху особистості

У період юності має бути вирішено центральне завдання досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу самого себе в умовах множинності виборів (ролей, партнерів, груп спілкування тощо). Ця особливість - самостійність зустрічі зі «змінним світом» взагалі є специфічною для юності, і вирішує завдання становлення людини як суб'єкта власного розвитку». Тобто, незважаючи на те, що завдання власне професійного становлення є одним із центральних у юнацькому віці, необхідно враховувати цілісність життєвого шляху особистості.

В цілому формування образу майбутнього в період юності найбільш безпосередньо співвідноситься з суб'єктивністю як якістю особистості, що забезпечує саму можливість цілепокладання, планування, актуалізацію особистісної активності, її спрямованість на самодетермінацію, самореалізацію, самопроекування і, відповідно, на створення конструктивних передумов професійного розвитку, вибору супутника життя, зокрема і профілактику різних форм девіації.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження: аналіз вибірки та методик

У дослідженні взяло участь 53 молоді особи у віці від 18 до 30 років. Серед досліджуваних представників жіночої статі 33 особи, а чоловічої – 20. Учасники нашого дослідження є особами, що навчаються (20 осіб) і працюють (25 осіб), 8 осіб є тимчасово безробітними.

Дослідження проводилося у листопаді 2023 року. досліджуваним було запропоновано дати відповіді на запитання психодіагностичних методик та виконати завдання.

Основними методиками були наступні:

- Методика «Життєвий проект» В.А. Татенко.
- Методика «Тест диспозиційного оптимізму».
- Методика «Опитувальник часової перспективи» Ф. Зімбардо.
- Багатовимірною-функціональною діагностикою страху (ДС).
- Завдання «Намалюй своє майбутнє».

Методика «Життєвий проект» (автор: В.А. Татенко) дозволяє вивчити уявлення молоді про свій життєвий проект. Вона є досить інформативним інструментом для дослідження образу майбутнього у молоді. За допомогою неї можна отримати інформацію про те, як молоді люди бачать своє майбутнє, які цілі та плани вони перед собою ставлять, а також як вони збираються їх досягти.

Респонденти отримують завдання описати свій життєвий проект, який повинен включати в себе наступні елементи: мета життя; життєві цілі; життєві цінності; життєві ролі; життєві плани.

- Мета життя - це те, чого людина хоче досягти в житті в цілому (Якою я хочу бути? Що я хочу досягти в житті?).
- Життєві цілі - це більш конкретні завдання, які людина ставить перед собою на певних етапах свого життя Що я хочу зробити в найближчі п'ять років? Що я хочу зробити в середньостроковій перспективі (10-15 років)? Що я хочу зробити в довгостроковій перспективі (20-30 років)?).
- Життєві цінності - це те, що є важливим для людини в житті (Що для мене є важливим у житті? На чому я буду ґрунтувати свої життєві рішення?)
- Життєві ролі - це соціальні статуси, які людина виконує в житті (Які соціальні ролі я хочу виконувати в житті? Які ролі я вже виконую?)
- Життєві плани - це конкретні дії, які людина планує здійснити для досягнення своїх цілей (Що я буду робити для досягнення своїх цілей? Які конкретні дії я планую здійснити?).

Результати методики обробляються шляхом аналізу відповідей респондента. Оцінюється чіткість і послідовність формулювання цілей, реалістичність планів, узгодженість образу майбутнього з реальністю.

Методика «Тест диспозиційного оптимізму» (Life Orientation Test-Revised, LOT-R) розроблена С. Левінсоном, М. Шуллером та С. Майерсом. Методика призначена для діагностики диспозиційного оптимізму - це загальна тенденція людини сприймати майбутнє в позитивному світлі, вірити в свої сили та можливості, а також у те, що позитивні події будуть мати перевагу над негативними.

Методика складається з 10 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою. Високий рівень оптимізму відповідає високим оцінкам, а низький рівень оптимізму відповідає низьким оцінкам

Методика «Опитувальник часової перспективи» (Zimbardo Time Perspective Inventory, ZTPI) розроблена Ф. Зімбардо та призначена для

діагностики системи відносин особистості до часу. Методика дозволяє отримати уявлення про наступні аспекти часової перспективи:

- Орієнтація на теперішнє - це акцент на сьогодні, задоволення актуальних потреб, прагнення до задоволення і відволікання від проблем.
- Орієнтація на минуле - це акцент на минулому досвіді, емоційний зв'язок з минулим, прагнення до відновлення минулих переживань.
- Орієнтація на майбутнє - це акцент на майбутньому, планування, прагнення до досягнення цілей.
- Орієнтація на трансцендентне майбутнє - це акцент на духовному, релігійному сенсі життя, прагнення до досягнення вищих цілей.

Методика складається з 56 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою. Опитувальник дає змогу оцінити такі 5 показників:

- Фактор сприйняття негативного минулого. Висловлює ступінь неприйняття власного минулого, що викликає огиду, повну болю і розчарувань.
- Фактор сприйняття позитивного минулого. Висловлює ступінь прийняття власного минулого, при якому будь-який досвід є досвідом, що сприяє розвитку і призвів до сьогоднішнього стану.
- Фактор сприйняття гедоністичного сьогодення. При цьому сьогодення бачиться відірваним від минулого і майбутнього, єдина мета - насолода.
- Фактор сприйняття фаталістичного сьогодення. При цьому воно бачиться незалежним від волі особи, спочатку визначеним, а особистість - підлеглим долі.
- Ступінь орієнтації на майбутнє. Висловлює наявність у особистості цілей і планів на майбутнє

Методика Багатовимірно-функціональна діагностика страху (ДС) розроблена А. Ф. Чернавським та призначена для діагностики страху як особистісної характеристики. Методика дозволяє отримати уявлення про наступні аспекти страху: інтенсивність страху (ступінь вираженості страху);

характер страху - це тип страху, його спрямованість на певні об'єкти або ситуації; функціональність страху (роль страху в житті людини, його вплив на поведінку та емоційний стан).

Завдання малюнок майбутнього: «Намалюйте різнокольоровими олівцями образ власного майбутнього як Ви це уявляєте. Можете використовувати схематичне або символічне зображення».

2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження: порівняльний та якісний аналіз

Проаналізувавши та узагальнивши відповіді досліджуваних можна зробити висновок, що для більшості опитуваних важливою життєвою ціллю є прагнення здобути кар'єру, оскільки вони пов'язували свої успіхи саме із роботою або перспективами професійної діяльності після навчання. (рис.2.1)

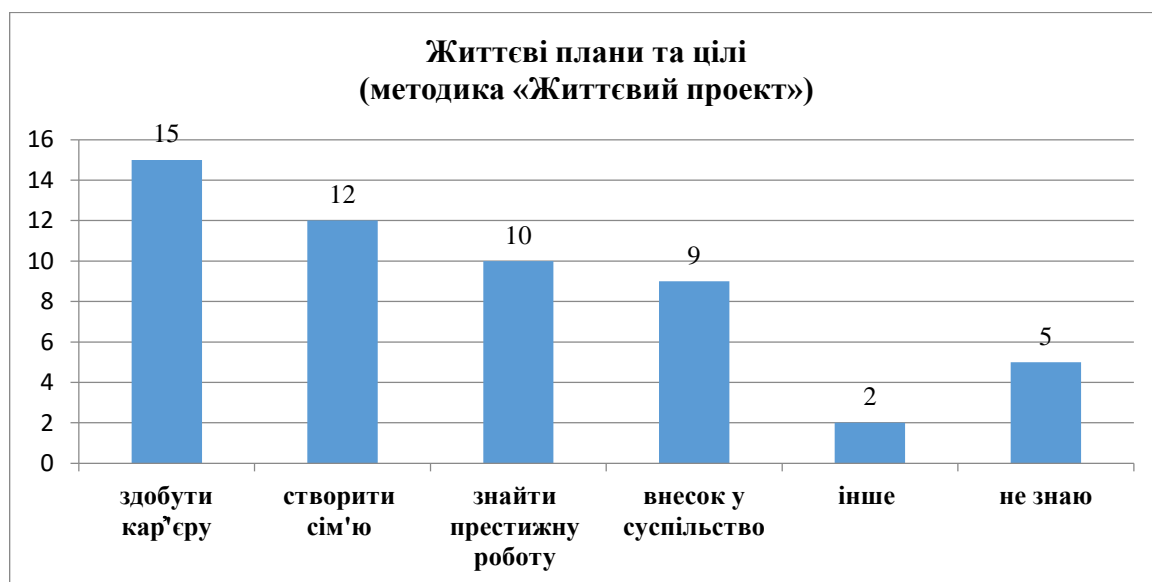

Рис.2.1. Життєві цілі та плани

Отже, основною ціллю для молодих людей є бажання реалізувати свій потенціал, отримувати високу зарплату та отримати достойну роботу.

Для більшості молодих людей також важливим є створення міцної сім'ї, тобто важливо цінністю є щасливе сімейне життя, виховання дітей тощо.

Важливою тенденцією є спрямованість на внесок у суспільство, що відображається у бажанні змінити світ на краще, займатися громадською діяльністю та допомагати іншим.

Серед основних цінностей молоді люди визначають такі:

- свобода;
- самореалізація;
- справедливість;
- дружба;
- сім'я.

Сукупність таких цінностей свідчить проте, що молодь прагне самостійності, хочуть здобувати щастя, і жити в гармонії з собою та іншими людьми.

Серед основних життєвих ролей здебільшого виокремлюють «друг», «мама», «тато», «співробітник», «студент», «громадянин», «українець», «волонтер», «жінка», «чоловік», «дівчинка», «хлопець».

Тому образ майбутнього, який має сучасна молодь, можна охарактеризувати як динамічний і орієнтований на досягнення розвитку. Молоді люди прагнуть до змін і не бояться брати на себе відповідальність за своє майбутнє. Вони прагнуть до реалізації своїх планів та готові працювати над собою, щоб досягти своїх цілей. Однак вони також свідомі ризиків, які існують у сучасному світі, проявляють прагматизм у своїх планах і цілях.

За результатами методики «Багатовимірно-функціональна діагностика страху» серед молоді спостерігається наступне:

Інтенсивність страху:

Нами було визначено показники рівнів страху у молодих людей а саме: високий рівень: 40 балів і більше; середній рівень: 25-39 балів; низький рівень: 24 бали і менше (Рис.2.2.).

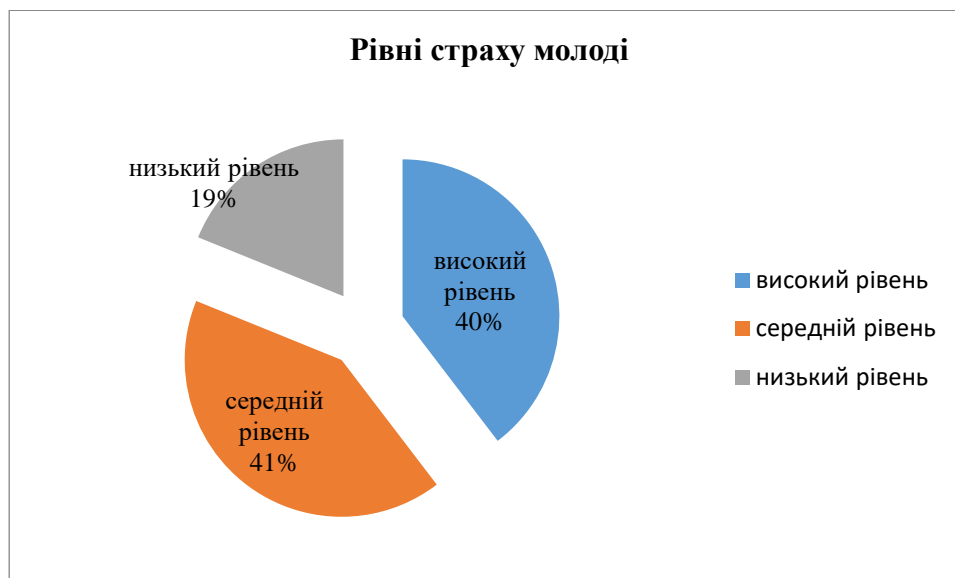

Рис.2.2. Рівні страху молоді

Зазначимо, що представники вибірки характеризуються підвищеною інтенсивністю страх. Ймовірно, це пов'язано із війною, оскільки вона погоджує негативні емоції, а саме тривога, жах і гнів.

Характер страху:

Щодо особливостей характеру страху, то у молодих людей найбільш вираженим є страх смерті та соціальні страхи. У них спостерігається підвищений страх перед війною, втратою близьких, смертю та іншими небезпечними ситуаціями. Це пов'язано з тим, що війна стала для них реальним досвідом, який викликав у них сильний стрес.

Функціональність страху:

Варто зазначити такі особливості, що молодих людей, страх часто виконує захисну функцію. Тому можна підкреслити позитивну функціональність страху (60%) (Рис.2.3.)

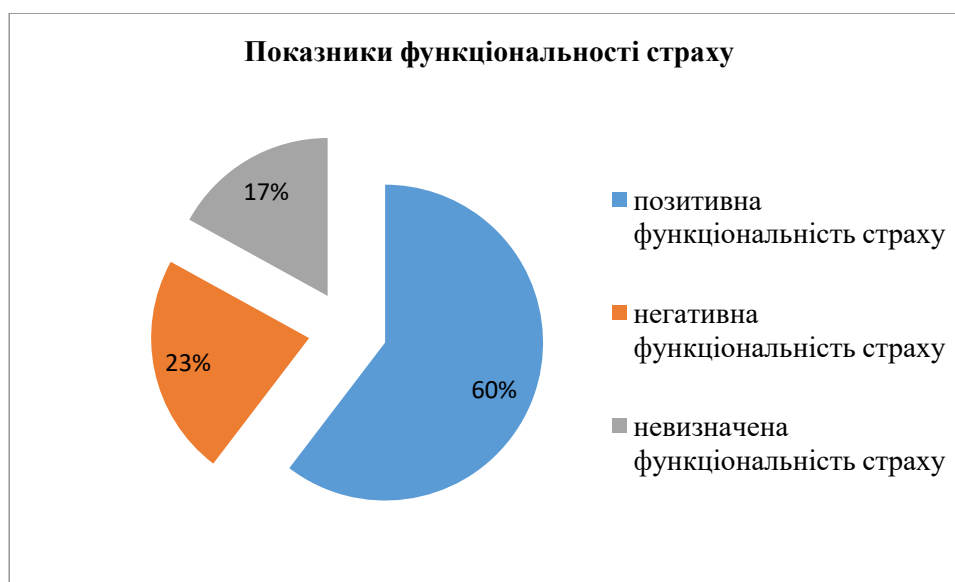

Рис.2.3. Функціональність страху

Такий страх, що є позитивним, може допомогти уникнути небезпеки, мотивувати до дії, до більш ретельного виконання завдання, підвищити рівень уваги та концентрації.

Однак у деяких випадках страх може виконувати деструктивну функцію. Він може призвести до того, що молоді люди будуть уникати соціальних контактів, відмовлятися від навчання та роботи, блокувати активність. Саме такий страх перешкоджає повноцінному життю людини. Він може призводити до тривожності, депресії, апатії, а також до обмеження соціальної активності.

Невизначена функціональність страху означає, що неможливо однозначно сказати, чи виконує страх корисні чи шкідливі функції в житті людини. Це може бути пов'язано з тим, що страх має різні аспекти, які можуть проявлятися по-різному у залежності від ситуацій.

Щодо показників оптимізму, то наша вибірка характеризується приблизним коливанням цих показників, тобто не має вираженості оптимізму-песимізму, проте все ж таки песимізм є переважаючим (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

Показники оптимізму–песимізму молоді

Показники	М (середнє)	SD(ст.відхилення)
Оптимізм	5,2	2,3
Песимізм	5,9	3,1
Диспозиційний оптимізм	5,8	4,3

За даними, наведеними в таблиці, середнє значення показника оптимізму становить 5,2 бали, що відповідає середньому рівню. Середнє значення показника песимізму становить 5,9 бали, що також відповідає середньому рівню. Середнє значення показника диспозиційного оптимізму становить 5,8 бали, що також відповідає середньому рівню. В цілому, за даними тесту можна зробити висновок, що більшість людей мають середній рівень оптимізму, песимізму і диспозиційного оптимізму. Це означає, що вони мають схильність до позитивного сприйняття світу, але при цьому усвідомлюють, що в житті можуть відбуватися і негативні події.

Проте слід зазначити, що осіб жіночої статі властиво переважання оптимізму та диспозиційного оптимізму у порівнянні з чоловіками.

Таблиця 2.2.

Показники оптимізму–песимізму молоді (жінки-чоловіки)

Показники	Жінки		Чоловіки	
	М (середнє)	SD (ст.відхилення)	М (середнє)	SD (ст.відхилення)
Оптимізм	5,6	2,1	5,2	2,2
Песимізм	5,4	2,7	6,1	3,2
Диспозиційний оптимізм	5,57	4,5	5,2	4,0

Як бачимо, жінки мають більш високий рівень оптимізму, ніж чоловіки. Середнє значення показника оптимізму у жінок становить 5,6 бали, що на 0,4

бала вище, ніж у чоловіків. Стандартне відхилення у жінок також трохи нижче, ніж у чоловіків, що означає, що жінки більш однорідні за цим показником.

Чоловіки демонструють більш високий рівень песимізму, ніж жінки. Середнє значення показника песимізму у чоловіків становить 6,1 бали, що на 0,7 бала вище, ніж у жінок.

Жінки і чоловіки мають приблизно однаковий рівень диспозиційного оптимізму. Середнє значення показника диспозиційного оптимізму у жінок становить 5,57 бала, що на 0,37 бала вище, ніж у чоловіків.

Загалом високий рівень оптимізму у жінок може бути пов'язаний із широкою та інтенсивною палітрою емоційних переживань та достатньо великою кількістю соціальних ролей, що відповідно формує багатогранність т життя та тенденцію до більш позитивного ставлення.

Таблиця 2.3.

Показники часової перспективи за методикою Ф. Зімбардо

Показники	Вік (18-23 рр.)	Вік (24-27 рр.)	Вік (28-30 рр.)
Негативне минуле	3	5	6
Позитивне Минуле	10	8	8
Гедоністичне Теперішнє	10	14	14
Фаталістичне Теперішнє	13	16	13
Майбутнє	7	10	12

За даними таблиці з віком у людей збільшується позитивна орієнтація на майбутнє та минуле, а також зменшується негативна орієнтація на минуле та гедоністична орієнтація на теперішнє.

Позитивне минуле: відношення до минулого стає більш позитивним з віком. У віковій групі 18-23 років позитивне минуле має найнижчий показник, а в віковій групі 28-30 років - найвищий. Це може бути пов'язано з тим, що з

віком люди накопичують більше позитивних спогадів, а також у них розвивається здатність позитивно інтерпретувати минулі події.

Негативне минуле: відношення до минулого стає менш негативним з віком. У віковій групі 18-23 років негативне минуле має найвищий показник, а в віковій групі 28-30 років - найнижчий. Це може бути пов'язано з тим, що з віком люди розвивають здатність прощати і відпускати негативний досвід.

Гедоністичне теперішнє: гедоністична орієнтація на теперішнє зменшується з віком. У віковій групі 18-23 років гедоністичне теперішнє має найвищий показник, а в віковій групі 28-30 років - найнижчий. Це може бути пов'язано з тим, що з віком люди усвідомлюють важливість планування та цілеспрямованості, а також у них розвивається здатність відкладати задоволення.

Фаталістичне теперішнє: фаталістичне теперішнє зменшується з віком. У віковій групі 18-23 років фаталістичне теперішнє має найвищий показник, а в віковій групі 28-30 років - найнижчий. Це може бути пов'язано з тим, що з віком люди усвідомлюють свою здатність впливати на власне життя, а також у них розвивається почуття впевненості в собі.

Майбутнє: позитивна орієнтація на майбутнє збільшується з віком. У віковій групі 18-23 років майбутнє має найнижчий показник, а в віковій групі 28-30 років - найвищий. Це може бути пов'язано з тим, що з віком люди усвідомлюють важливість досягнення цілей та реалізації себе, а також у них розвивається відчуття відповідальності за власне життя.

За даними таблиці, з віком у людей збільшується позитивна орієнтація на майбутнє та минуле, а також зменшується негативна орієнтація на минуле та гедоністична орієнтація на теперішнє. Це може бути пов'язано з тим, що з віком люди накопичують більше позитивних спогадів, у них розвивається здатність прощати і відпускати негативний досвід, а також вони усвідомлюють

важливість планування та цілеспрямованості, а також свою здатність впливати на власне життя.

Результати опрацювання малюнків із зображенням майбутнього дали змогу зробити такі узагальнені висновки.

Малюнки можна розділити на 3 групи: позитивний образ майбутнього (10%), негативний образ майбутнього (60%); нейтральний образ майбутнього (11%).

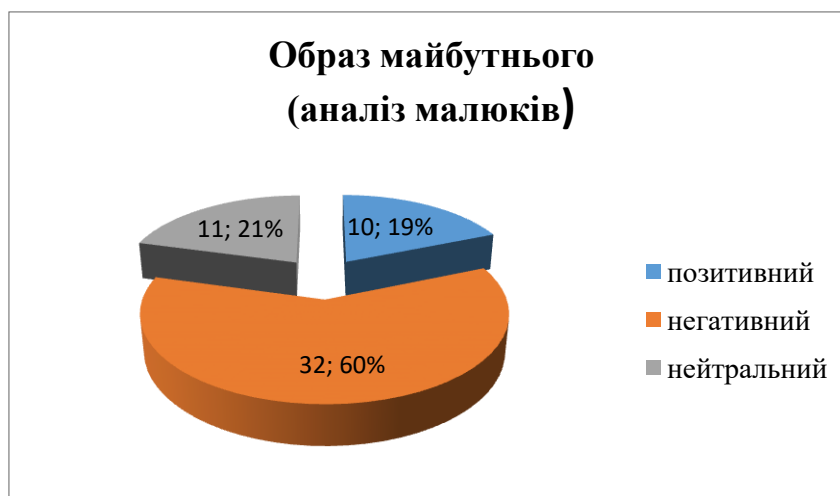

Рис.2.4. Образ майбутнього молоді

Результати опрацювання малюнків дозволили їх виокремити у наступні групи:

- зображення яскравими кольорами та позитивного майбутнього (фєсєрєрки, сонєе, перємоєа у вїєнї,у усмїхненє обличчєя, квїтї, щє розквїтають, весєлка);
- зображення людєй (щаслїва людїна, сїмя, дїтїнї, жїнка з квїтєю);
- абстрактнї зображення (сукупнїсть єеомєтрїчних фїгур, хаотїчнї лїнїї, поєднаннє рїзнїх кольорїв);
- вїкорїстаннє символїв, знєкїв ї слїв (знєкї запитань, слєва «перємоєа», «свєбєдєа», «смерть руснї», червєнє серцє) (Дєдатєк 1,2,3,4).

Можна робити висновєк, щє предствєникї першєї грєпї цє осєбї, якї позитивно та оптимїстїчно бачать свєє майбутнє ї вїрять у кращє.

Представники другої групи демонструють невизначеність та інколи страх перед майбутнім, враховуючи наявну кольорову гаму (чорний та сірий колір), проте все ж таки простежується тенденція до песимістичного бачення свого майбутнього.

У групі, де зображено люди і сім'ї, як правило, відстежуємо позитивну установку на майбутнє і формування оптимістичних переконань, пов'язаних із власними розвитком та створенням сім'ї, орієнтацію на дружні та партнерські стосунки.

Група, що пов'язана із наявністю символів та знаків, вказує на різноманітне бачення майбутнього, як позитивне (слово перемога, символ серця, так і невизначене, знак питання, грим і блискавка, дощ і сонце).

У всіх малюнках нами було виокремлено наступні домінуючі кольори: чорний, сірий, синій, червоний та помаранчевий (Рис.2.5).

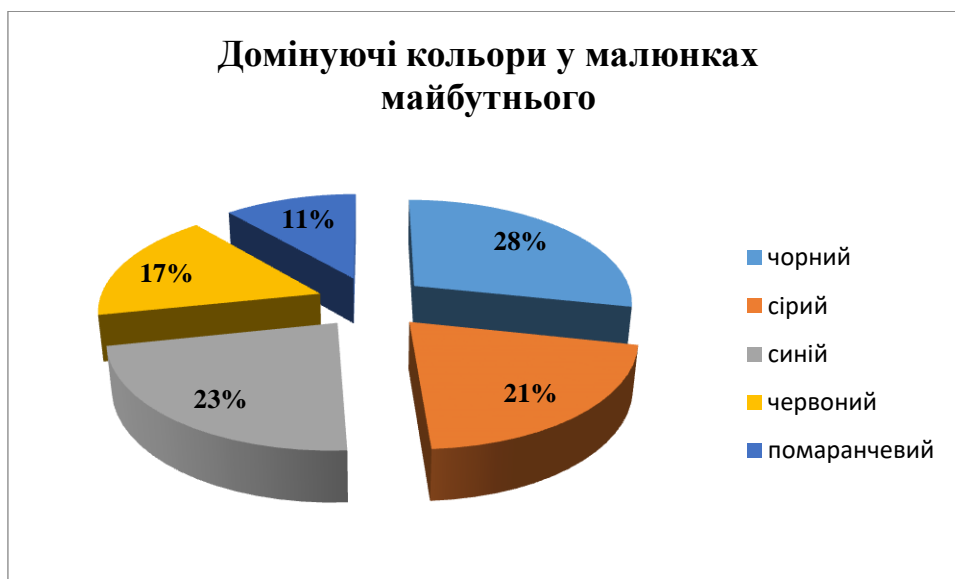

Рис.2.5. Домінуючі кольори у малюнках майбутнього

Символізм чорного кольору у малюнках вказує на чорний колір пов'язаний із негатив, страх, тривогу, невідомість. У малюнку майбутнього він може означати негативне ставлення до майбутнього, тому молоді люди можуть відчувати страх, тривогу, невпевненість у тому, що буде з ними трапитися в

майбутньому і вони розглядають його як загрозу. Часто такий колір може з'являтися у малюнках, де людина не має чіткого плану на майбутнє, не знає, чого вона хоче від життя.

Щодо наявності сірого кольору він пов'язаний із нейтральністю, непевністю, невизначеністю. У малюнку майбутнього він може означати негативне ставлення до майбутнього, невизначеність, коли особа точного не знає, чого вона хоче від життя і також вказує на апатію, тобто переживання апатії щодо майбутнього.

Синій колір вказує на потребу спокою, віру та справедливість. У малюнках більшості молодих людей зображення синім кольором може означати сподівання на спокійне і безпечне життя, віру в закінчення війни і можливість будувати своє життя на нових, мирних засадах. Блакитний і синій колі також вказують відчуття миру та нескінченності, тиші, потребу розслаблення та гармонії.

Ми також звернули увагу на натиск олівця в малюнках і стверджуємо, що більшість досліджуваних використовують сильний натиск, який вказує на тривогу, емоційне напруження та збудливість, а у деяких досліджуваних навпаки присутній слабкий натиск, що свідчить про астеничні стани, фізичне та психічне виснаження.

Аналізуючи малюнки осіб від 18-23рр. зазначимо, що вони містять кольорову гаму, де домінує помаранчевий, червоний та синій кольори, а у респондентів віком 25 + простежується тенденція до використання здебільшого темної гами (чорний, сірий, синій), але зустрічається й червоний колір.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Результати емпіричного дослідження доводять наявність життєвого проектування у людей молодого вік і складання планів на майбутнє. Більшість досліджуваних пов'язують свої плани і майбутнє із професійним життям та кар'єрою, сім'єю чи партнерськими стосунками.

Ключовими цінностями для них виступають свобода, самореалізація, справедливість, дружба та сім'я.

У більшості досліджуваних спостерігається достатньо високий рівень страху, що пов'язаний із наявністю страху смерті та соціальними страхами. Слід підкреслити, що у своїй більшості ці страхи мають позитивну функціональність, оскільки виконують захисну функцію і допомагають уникати ризиків.

Щодо рівня оптимізму-песимізму, що є важливим фактором у побудові образу майбутнього, то молоді люди характеризуються середніми показниками, як оптимізму, так і песимізму, проте песимізм є дещо переважаючим. У представниць жіночої статі виявлено переважання оптимізму у порівнянні з песимізмом.

Представники вибірки продемонстрували особливості часової перспективи. Так, з віком у молодих людей збільшується позитивна орієнтація на майбутнє та минуле, а також зменшується негативна орієнтація на минуле та гедоністична орієнтація на теперішнє. Це може бути пов'язано з тим, що з віком люди накопичують більше позитивних спогадів, у них розвивається здатність прощати і відпускати негативний досвід, а також вони усвідомлюють важливість планування та цілеспрямованості, а також свою здатність впливати на власне життя.

Аналіз та інтерпретація малюнків майбутнього дала змогу виокремити чотири групи відповідно до змісту та особливостей зображуваного матеріалу, а саме зображення яскравими кольорами позитивного майбутнього, зображення людей; абстрактні зображення; використання символів, знаків і слів.

У кожній із груп, окрім першої, присутня кольорова гама та елементи, які вказують на позитивне, негативне та невизначене сприймання образу майбутнього.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-емпіричного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Образ майбутнього - це складна ментальна реальність, яка включає когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові компоненти. Когнітивна складова образу майбутнього включає в себе суб'єктивно значущі для людини події, які розташовуються за певним порядком. У цьому формується індивідуальна швидкість перебігу часу, очікувані події. Емоційна складова образу майбутнього складається з особистого ставлення людини до суб'єктивного майбутнього, життя в цілому. Негативні емоції насправді ускладнюють побудову планів у майбутнє. Ціннісно-смілова складова образу майбутнього включає цінності, смислові орієнтири, світогляд, устремління і схильності людини, він відображає рівень ідентичності особистості. Поведінковий компонент образу майбутнього - це наслідок взаємодії всіх попередніх компонентів, що визначається життєвим стилем та формами поведінки суб'єкта, виражається в активності особистості у досягненні поставлених цілей та завдань.

2. Формування образу майбутнього відбувається під впливом безлічі факторів, як особистісних, так і соціальних. До особистісних факторів належать вік людини; рівень мотивації; інтелекту; рівень тривожності; особливості характеру; особливості ціле покладання; життєвий досвід; світогляд і світосприйняття.

До соціальних факторів належать освіта; кар'єра; взаємини і контакти з колегами; сімейне життя; сфера дозвілля і захоплень; релігія; засоби масової інформації; особливості національної культури; середовище проживання і т.д.

3. У період юності формування образу майбутнього є особливо важливим, оскільки в цей період відбувається становлення особистості як суб'єкта власного розвитку. Саме у цей час молода людина вирішує центральне

завдання досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу самого себе в умовах множинності виборів (ролей, партнерів, груп спілкування тощо). Це завдання вирішується в процесі формування образу майбутнього, оскільки саме в цьому образі людина проектує себе як особистість, яка досягла ідентичності.

4. Формування образу майбутнього в період юності може сприяти професійному становленню; вибору супутника життя; профілактиці різних форм девіації. Формування позитивного образу майбутнього, яке включає в себе чіткі цілі та плани, позитивні емоції та ціннісні орієнтири, сприяє успішному професійному становленню та особистісному розвитку людини.

5. За результатами емпіричного дослідження визначено, що молоді люди мають чіткі життєві плани і цілі, які пов'язані з професійним життям, кар'єрою, сім'єю та стосунками. Тому важливість життєвого проектування для молодих людей є хорошим підґрунтям формування особистості, визначення життєвих цілей та пріоритетів

6. Більшість молодих людей прагнуть до успіху в професійній сфері, хочуть реалізувати свій потенціал і досягти фінансової стабільності. Вони також цінують сім'ю та стосунки, прагнуть до створення міцної сім'ї та побудови гармонійних стосунків з близькими людьми. 2. Ключовими цінностями для молодих людей є свобода, самореалізація, справедливість, дружба та сім'я.

Ці цінності визначають життєві цілі та пріоритети молодих людей. Свобода для них означає можливість самостійно приймати рішення, робити свій власний вибір і жити так, як вони хочуть. Самореалізація означає реалізацію свого потенціалу, досягнення успіху в тій сфері, яка цікавить їх. Справедливість означає рівність усіх людей, незалежно від їхнього соціального статусу, статі, національності тощо. Дружба означає близькі стосунки з

іншими людьми, взаємну підтримку та розуміння. Сім'я означає найважливіше місце в житті людини, джерело любові, підтримки та турботи.

7. Молоді люди мають достатньо високий рівень страху, який пов'язаний із наявністю страху смерті та соціальними страхами. Страх є природною людською емоцією, яка допомагає нам уникати небезпеки. У молодих людей страх може бути пов'язаний із такими факторами, як невизначеність майбутнього. Молоді люди ще не мають достатньо досвіду, щоб передбачити, що їх чекає в майбутньому. Тому, як наслідок, у них може виникати почуття тривоги та страху. Також їм властивий страх смерті, їм складно усвідомлювати власну смертність і це відповідно може викликати у них почуття страху та невідомості.

8. Молоді люди характеризуються середніми показниками оптимізму-песимізму, проте песимізм є дещо переважаючим. Оптимізм наділяє їх впевненістю у тому, що все буде добре. Песимізм - переконанням у гіршому перебігу життєвих подій та ситуацій. У молодих людей переважає песимізм, що може бути пов'язано з такими факторами, як негативний досвід (негативні події в житті, з невдачі, розчарування тощо). Молоді люди живуть в умовах постійної нестабільності та змін. Це може викликати у них почуття тривоги та невпевненості в майбутньому.

Виявлено, що жінки в цілому більш оптимістичні, ніж чоловіки. Це може бути пов'язано з особистісними рисами і здатністю до виконання великої кількості соціальних ролей.

9. З віком у молодих людей збільшується позитивна орієнтація на майбутнє та минуле, а також зменшується негативна орієнтація на минуле та гедоністична орієнтація на теперішнє. Також у малюнках досліджуваних спостерігається тенденція, як до позитивного, так і негативного образу майбутнього. Хоча більшість малюнків все ж таки свідчать про невизначеність у власному майбутньому або ж тенденції до його негативного бачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білодід В.М. Освітня перспектива студентів соціалізація як чинник формування узгодженої життєвої перспективи. Автореферат кандидатської дисертації, 2016. К., 24 с.
2. Богомаз К. Ю. Соціологія молоді: Навчальний посібник / К. Ю. Богомаз, І. І. Мачуліна, Л. М. Сорокіна. Дніпродзержинськ: Вид-во ДДТУ, 2011. 358 с.
3. Васильченко О., Бацман Є. Образ я і уявлення про майбутнє у молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2022. (3(67), С. 147–152.
4. Володарська Н.Д. Стратегії реалізації життєвих перспектив особистості як чинники психологічного благополуччя. *Габітус*. 2021. № 27. С. 51–58.
5. Горностай П. П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. 2002. Вип. 5 (8). С. 81–91.
6. Грінцова О.М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. К., 2018.
7. Гордєєва, А., Голишева, Н. Особливості уявлень про часову перспективу у студентської молоді. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»* (11). 2019. С.15-23.
8. Гуляс І.А. Життєва перспектива особистості як предмет теоретико-методологічного аналізу. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2011. Випуск 12. С. 315–324
9. Діброва В. Взаємозв'язок часових перспектив і базисних переконань особистості в контексті вимушеного переселення. *Габітус*. Випуск 32. 2021. С. 72-78.

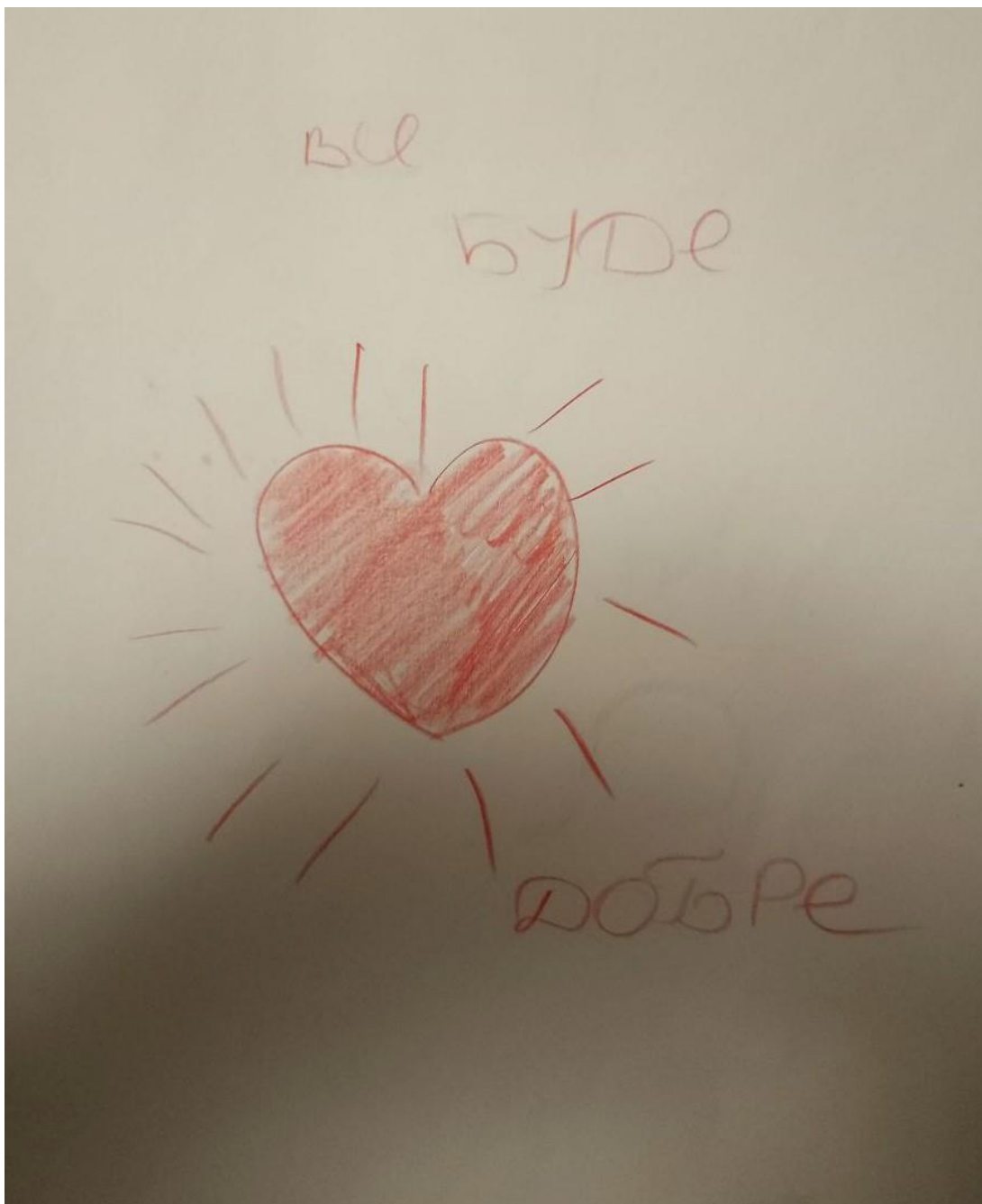
- 10.Єрмаков І. Г. Життєвий проект особистості: від теорії до практики: практико зорієнт. посіб. / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. Київ : Освіта України, 2007. – 209 с.
- 11.Кабиш-Рибалка А. В. Життєві стратегії як творчі засоби проектування життєвого шляху особистості. *Наука і освіта*. 2016. Вип. №5. С. 95-99.
- 12.Левенець А.Є. Психологічні особливості становлення життєвої перспективи в юнацькому віці: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. К., 2006. 20 с.
13. Лепіхова Р. Соціально-психологічна компетентність у вимірах успішного життєздійснення особистості. *Психологічні перспективи*. 2004. Випуск 6. С. 53 – 66.
- 14.Лукова С.М. Валідизація української версії методики диспозиційного оптимізму. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія психологічна*. Випуск 1. 2023. С. 43-54.
- 15.Луц У.І., Пурій Р.О. Планування щасливого життя. Київ : Літопис, 2018. 203 с.
- 16.Льошенко О.А., Кондратьєва В.І., Кириленко Т. С. Психологічні особливості уявлення про часову перспективу у молодих осіб із різними життєвими смислами. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Випуск 4. С.7-11.
- 17.Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
- 18.Матвієнко О.В. Пріоритети січесної молоді у виборі життєвого шляху. *Актуальні питання психології*. Випуск 2020. 40. Т.7. С.89-97.
- 19.Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е. М. Лібанової. -К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

20. Остапенко І. Використання медіаконтенту для візуалізації уявлень молоді про майбутнє: виклики війни і євроінтеграція. *Проблеми політичної психології*. 11(25). 2022. С. 126-141.
21. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. К.: : Кондор, 2015. 469 с.
22. Панок В.Г. Г.В. Рудь. Психологія життєвого шляху особистості : Монографія Київ : Ніка-Центр, 2006. 280 с.
23. Пузіков Д. О. Проектне бачення компетентнісно спрямованої середньої школи: практико зорієнт. посіб. / Д. О. Пузіков, І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицького нац. навч.- реабілітац. багатoproфiл. центру, 2011. 204 с.
24. Рева М. М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці. *Психологія і особистість*. Київ - Полтава, 2015. Вип. 2 (8). Ч. 1. С. 126-139.
25. Сердюк Л.З. Фактори психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. Том VI, Вип. 14. С. 51–59.
26. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних; НАПНУ, Інститут соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2014. 206 с.
27. Титаренко Т.М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: монографія / за заг. наук. ред. Т.М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.
28. Чуйко О. Переживання часу як чинник формування життєвих перспектив у студентів в умовах суспільної нестабільності. *Збірник наукових праць*. 2021. Випуск 21, С.50-58.

29. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України : СВД Черкасов М. П., 2006. 362 с.
30. Федорик В. Психологічне проектування життєвої компетентності сучасної студентської молоді. *Наукові перспективи*. 2023. №4 (34). С.568-576.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Додаток 3

Додаток 4

Додаток 5

Методика «Тест диспозиційного оптимізму» (LOT-R)**Інструкція:**

Прочитати уважно кожне твердження та оцінити, наскільки ви з ним згодні, використовуючи шкалу від 1 до 5.

- 1 - зовсім не згоден
- 2 - згоден в малому ступені
- 3 - згоден в середньому ступені
- 4 - згоден в значному ступені
- 5 - повністю згоден

Твердження:

- Я вважаю, що в майбутньому у мене буде багато щасливих подій.
- Я вважаю, що в майбутньому я зможу досягти успіху в житті.
- Я вважаю, що у мене є здатність долати труднощі.
- Я вважаю, що негативні події, які трапляються зі мною, є тимчасовими.
- Я вважаю, що я можу знайти позитивне значення навіть у негативних ситуаціях.
- Я вважаю, що я можу контролювати власне життя.
- Я вважаю, що я можу вплинути на те, що відбувається зі мною.
- Я вважаю, що я можу змінити те, що мене турбує.
- Я вважаю, що я можу досягти будь-якої мети, до якої прагну.